

Käsiterealismin paluu

© Seppo Oikkonen 2014

Mikä on sen-ja-sen uskonnon ”oikea” oppisisältö	s. 2
Mihin uskon	s. 9
Mihin en usko: pintakäsitteet	s. 12
Kansalaiskeskustelun pintajännitteet	s. 15
Käsiterealismin paluu	s. 22

Mikä on sen-ja-sen uskonnon "todellinen" tai "oikea" oppisisältö?

1.

Minulla on lapsuudesta muistikuvia ihmisistä, jotka uskoivat että kaikki mikä on lehtiin tai kirjoihin painettu on totta. He suhtautuivat lukutoimitukseen hartaudella, mutisivat hiljaa lukiessaan, ja aina lauseen luettuaan nostivat katseensa tekstistä ja käänsivät sen samantien jonnekin sisäänpäin ilmeisesti toistellen ajatuksissaan sitä mitä olivat lukeneet.

Yksi samalla kadulla asuva vanha sähköasentaja, jonka tytär oli Helsingissä lukemassa yliopistossa psykologiaa, uskoi että yliopistolla oli kirjoja joissa oli ihmistä koskevaa salaista tietoa jota ei tavalliselle kansalle annettu luettavaksi. Niissä ilmoitettiin jokin perimmäinen totuus meistä ihmisistä.

Noihin muistikuviin, tai vastaaviin, voisi tietysti suhtautua kuten sivistyneet ihmiset sivistymättömiin yleensä suhtautuvat – toteavat että kylläpä maailmassa onkin ollut yksinkertaisia ihmisiä, onneksi ei ehkä enää, ainakaan monia. Mutta, hetkinen – miten huonosta lukutaidosta *seuraa* se että teksti koetaan totuutena? Miksi se mihin ymmärrys ei oikein yllä näyttäytyy nimenomaan auktorisoituna *totuutena*?

Eikö voisi kuvitella, että itsensä ja kykynsä rajoittuneeksi kokevat ihmiset yhtä hyvin voisivat suhtautua vaikkapa äärimmäisen epäluuloisesti kaikkeen mikä ei ole itsestään selvää?

Mistä "primitiivisessä" lukukokemuksessa oikeastaan on kysymys – selittääkö lukutaidon harvinaisuus tai huono osaaminen sen miksi luettu koetaan totena? – Ehkä tuota tilannetta pitäisi katsoa paremmin, läheltä ja tarkkaan, jotta selviäisi mitä oikeastaan alkeellisen lukutaidon omaavan aivoissa tapahtuu ja mistä tekijöistä tuo nimenomainen painetun tekstin auktoriteetti, usko sen totuudellisuuteen, oikein syntyy.

2.

Ei ole totta vain että on olemassa ihmisiä jotka uskovat että kaikki mikä on kirjoitettu on totta. Asia pitää ilmaista aivan toisin: oikeastaan ei ole olemassa ihmisiä jotka *eivät* uskoisi että se mikä on kirjoitettu on enemmän totta kuin se mitä suusanallisesti tavallisesti puhutaan.

Kirjoitettu kieli on jossain mielessä aina erityistä suhteessa puhuttuun kieleen. – Me kaikki, myös hyvän lukutaidon omaavat, nimittäin reagoimme kirjoitettuun kieleen eri tavalla kuin puhuttuun kieleen. Ja se ominaisuus, joka tekee kirjoitetusta kielestä erilaista, on nimenomaan sanojen merkityssisällön "*ikuistamiseen*" liittyvä ominaisuus.

Kirjoitettu teksti on ja pysyy – sen sijaan lausutut sanat häipyvät eetteriin suunnilleen seuraavassa hetkessä kun ne on lausuttu. Mutta kirjoitetun tekstin tietty "*ikuisuus*", muuttumattomuus, samuus, tiedon pysyvyys – jos ajattelet näitä määreitä, huomaat että ne ovat totuudellisuuteen liittyviä ominaisuuksia.

3.

Alunperin kieli on elänyt käyttöyhteyksissään, mutta jo silloin kieli palveli sosiaalisena elementtinä. Kieli on sosiaalista ja historiallista muodostetta, yksityinen kieli on mahdottomuus.

Täyttääkseen tehtävänsä ihmisyhteisön liima-aineena kieleen on täytynyt kehittyä kaikille yhteisiä, *samoina pysyviä* kielimuotoja. On ymmärrettävää että tietyt ilmaisut ovat vakiintuneet ja muodostaneet kieleen hyvinkin pysyviä elementtejä, jotka säilyvät yli sukupolvien ja siirtävät näin myös tietopääomaa ja mahdollistavat sen kertymisen ja kasvamisen.

Inhimillisen lajikehityksen asteikolla voimme määritellä joitakin kielen kehitykseen liittyviä kynnyksiä, portaita tai askelmia – esimerkiksi sanojen luonne ensin signaaleina, sitten tuntemuksia ilmaisevina symptomeina ja lopulta sisältöjä välittävinä symboleina ovat tällaisia kehityskynnyksiä.

Siirtyminen puhekielestä kirjoitettuun kieleen on yksi ratkaiseva askel lajimme kehitystiellä. Se näyttää tapahtuneen eri puolilla maapalloa suunnilleen samoihin aikoihin, joten on oletettavissa että se on todellakin nimenomaan kehitystapahtuma – kirjoitettu kieli syntyi kun ihminen oli *lajina* siihen valmis.

Koska mitään mallia kielen muistiinmerkitsemisen tavoista ei ollut, ensimmäiset kirjoitukset kehittyivät eri tavoin eri kulttuureissa. Eri tavat "ikuistaa" kieltä saattavat myös näytellä huomattavaa roolia kullekin kulttuurille ominaisessa havaitsemisen, hahmonmuodostuksen, käsitteenmuodostuksen, tunteiden ja ajatusten "holismissa".

On mahdollista esimerkiksi että kuvakirjoitusta käyttävissä kulttuureissa kaikki sanaton viestintä – niin sanottu ruumiinkieli, arvohierarkiaa osoittavat eleet ja asennot, jne – voivat olla merkittävämmässä roolissa kuin äännekirjoituksen perustuvissa länsimaisissa kulttuureissa.

Mutta eroista huolimatta sama kirjoitetun kielen erityinen ominaisuus – se että siinä jokin sisällöllinen ja totuudellisuuteen kuuluva "ikuistava" seikka korostuu – on tosiasia, joka vaikuttaa kaikkialla. Kaikkialla maailmassa esimerkiksi sinetöidään sopimuksia signeeraamalla. Jokainen ikään kuin uskoo että hänen nimensä on totta ja sillä kirjoitettuna on jokin sinetöivä, ikuistava ominaisuus.

4.

Havaitsemisen, alkuperäisen hahmon- ja käsitteenmuodostuksen, inhimillisen kielen, sen käsitekoneistojen ja niillä muodostetun ajattelun jatkumo on kokonaisuus, josta kirjoitettuun kieleen siirtyvät eräät aivan erityiset ominaisuudet. Kielessä ja ajattelussa on kysymys kognitiivisesta kokonaisuudesta – kaikki mikä mielessämme tapahtuu on jollain lailla "holistista". Mielessämme kaikki vaikuttaa kaikkeen, kaikki on osa kaikkea muuta.

Hahmonmuodostus tavoittelee *vakiomuotoisia* ideoita, ja käsitteet ovat kehittyneet yleiskäsitteiksi, jotka kattavat merkityksinä alleen monia samanlaisia yksittäistapauksia.

Siinä kaikessa on jokin perimmäinen totuuden idea. Ihminen on aina pyrkinyt erottamaan olennaisen, "tosiolevan", kaikesta maailman moninaisuudesta, tavoittamaan jonkin pysyvän ja aina paikkansapitävän keskeltä kaikkea muutosta ja elämän näennäistä kirjavuutta, löytämään periaatteen ja säännön jolla monimutkainen tapahtuma tulisi kaikenkattavan kaavan mukaan ymmärrettäväksi.

Tosiasia, joka meidän on nykyisin ehkä vähän vaikea ymmärtää ja hyväksyä on, että nämä pysyvyyttä ja yhdenmuotoisuutta tavoittelevat ominaisuudet ovat totuudellisuuden *alkuperäisiä* laatuja – ja esimerkiksi se totuuden ominaisuus, jolle me nykyisin panemme niin paljon painoa – siis se että väitteen olisi pidettävä yhtä reaalitodellisuuden kanssa – se on *vain osa* totuudellisuuden laatusisältöä.

Ja faktisen paikkansapitävyyden vaatimus on todellakin vasta hyvin myöhäisessä vaiheessa, vasta eurooppalaisen uuden ajan ajatteluparadigmojen vaikutuksesta nykyisiin kognitiivisiin kuvioihimme ilmestynyt.

Suuren osan historiastaan ihminen on elänyt maailmassa jossa ajattelun sisäinen ristiriidattomuus ja eheys, eli niin sanottu *koherenssi*, on ollut totuudellisuuden vahvin kriteeri, ja vasta aivan viimeisinä vuosisatoina ja todellakin vasta eurooppalaisella uudella ajalla vaikuttaneen niin sanotun "kartesiolaisen paradigman" vaikutuksesta totuudellisuutemme korostetuimmaksi kriteeriksi on muodostunut teoreettisen väitteen yhtäpitävyys reaalimaailman kanssa – eli niin sanottu *korrespondenssi*.

5.

Tässä nyt käsiteltävänä olevan aiheen kannalta on olennaista tajuta, että sillä mitä nimitämme "totuudeksi" on kaksi ominaisuutta: ensinnäkin kaikki mikä on totta on jotenkin "yleisempää", "yleispätevämpää", "pysyvämpää", "ideaisempaa", "formaalisempaa", jne, kuin mitä koko maailman monivärinen ja monimuotoinen näennäinen riemunkirjavuus on.

Tällainen "yleinen", yksittäistapauksia itseensä sisällyttävä totuus edustaa aina jotain "ikuista" suhteessa maailman virtujen pyörteisiin – totuus on muotoa joka osaa kuvata monia vaihtelevia sisältöjä. Muodollisuudella on ikuistavassa totuudessa omat laadulliset ominaisuutensa – sen täytyy olla esimerkiksi jotenkin sisäisesti ehjää, ristiriidatonta, jollain tavalla "loogista" – on myös mahdollista että tällainen totuus saa sisäisen yhtenäisyytensä siitä että se asettuu palvelemaan jotain vahvaa *motiivia*, jotain yhtä päämäärää.

Tällaista totuutta palvelevat esimerkiksi uskonnot, jotka ihmiskunnan historiassa ovat aina alkulaumoista lähtien olleet läsnä.

Maailmasta ei liene löytynyt ainoatakaan ihmisyhteisöä jossa ei esiintyisi jonkinlaista uskonnollisuutta. Niinpä meidän on ymmärrettävä että uskonnot ovat *laadullisesti*, siis perusluonteeltaan jotain joka olennaisesti kuuluu ajatteluamme, kognitioomme.

Kuten Feuerbach on osuvasti oivaltanut, ihmisen ensimmäiset jumaluudet olivat *yleiskäsitteen* muotoisia – uskonnollinen totuus on yleistävän hahmon- ja käsitteenmuodostuksen totuutta. Juuri kaikkea näennäistä maailman moninaisuutta yleistävä ajattelu on "uskonnollisen" ajattelulaadun ydin – ja niinpä uskonnot, ikuisuuskyymykset ja totuus ovat niin monin tavoin kutoutuneet toisiinsa lajimme kulttuurievoluutiassa.

Nyt nimitämme yleistä ja ikuista totuutta – suuria kokonaisuuksia – hahmottavaa ja tavoittelevaa totuudellisuuden laatua "koherenttiseksi" totuudeksi, jolle on ominaista nimenomaan sisäinen ristiriidattomuus ja näennäisesti erilaisten ajatuselementtien – jopa arvojen ja niin sanottujen "faktojen" – yhteensovittaminen keskenään ehjäksi maailmannäkemykseksi.

On ehkä mahdollista sanoa, että koherenttinen totuudellisuus tavoittelee ehjää maailman*katsomusta* – se mitä sanomme maailman*kuvaksi* on taas kokonaan toisen totuudellisuuden laadun tuotetta.

6.

Tässä nyt käsiteltävänä olevan aiheen kannalta voidaan ihmisen historia yksinkertaistaa niin, että ajatellaan koherenttisen totuudellisuuden olleen vallitseva totuudellisuuden laatu aina eurooppalaiselle uudelle ajalle saakka. Aika hurja yksinkertaistus, mutta tosi.

On mahdollista ajatella jopa niin, että lukutaito on aina ollut aika puutteellista ja vain harvojen omaamaa – esimerkiksi vuonna neljäsataa kuvaa Augustinus "Tunnustuksissaan" miten Ambrosius mutisee huulillaan lukiessaan. Koko sitten seuranneen keskiajan lukutaito oli Euroopassa kansoilta kadoksissa, vain harvat oppineet osasivat lukea ja hekin siis hitaasti ja hieman vaivalloisesti.

Keskiajalla totuus olikin vain harvojen totuutta – se sijaitsi kirjoissa, viimekädessä Pyhässä Kirjassa, Raamatussa. Se oli sinne tekstiin piilotettu, Pyhän Sanan ominaislaatuun. Jumala ilmoitti itsensä Raamatun kirjoituksissa. Ihmisen tehtäväksi jäi vain etsiä totuus Kirjasta – tai osata palauttaa ongelmallinen asia oikeaan raamatuntulkinnalliseen yhteyteen.

Sitä parhaat eurooppalaiset älyt harrastivat suunnilleen läpi koko tuhatvuotisen keskiajan. Jos riitoja syntyi, ne koskivat tulkintaa, pahimmillaan itsekunkin oikeutta tulkita.

Ajatelkaapa tämä asia nyt läpi koko mittakaavan laueudelta: *tuhat vuotta* eurooppalainen ihminen koki totena sen että Totuus oli ilmoitettu Raamatussa ja että koko todellisuus ympärillä muodostui Jumalan Sanasta tai Jumalan Tahdosta – ja jos jossain oli jotain epäselvää, siihen ratkaisu saattoi löytyä vain palauttamalla asia oikean tulkinnan piiriin.

Onko tämän totuudellisuuden laatu ehkä vaikeasti kuviteltavissa? No, nostetaan esiin sitten sama asia tämän päivän todellisuudestamme.

Aivan vastaavasti kuin keskiajan ihminen koki totena että maailma hänen ympärillään muodostui Jumalan Tahdosta, aivan vastaavalla tavalla me nyt koemme totena että maailma ympärillämme muodostuu Taloudellisista Realiteeteista.

Historiassa tapahtuvista uskonnollisen ajattelulaadun transformaatioista ja metamorfooseista me nimittäin nyt elämme aikaa jolloin talousajattelu on ominut uskonnollisen ajattelulaadun ominaisuudet. Raha on pohjimmiltaan uskonnollislaatuisen kaikkivoipaisuuskuvitelman nykyinen muoto, ja moderni iankaikkisuus on uskoa aineellisen tarpeentyydyttämisen lisääntymisen loputtomuuteen.

Ja aivan vastaavasti kuin keskiajan oppinut selitti maailman ilmiöt palauttamalla ne raamatuntulkinnalliseen yhteyteen, aivan samoin omat oppineemme nyt kuvittelevat ja kokevat, että maailma ja ihminen – kaikki tapahtuminen – on selitettävissä talouden ajattelumalleilla ja käsitteillä. Liberalismi on oman aikamme vahvin ismi. Mutta mistä "ismien" uskonnollislaatuinen valta totuuden lähteenä historiallisesti virtaa, se asia on vielä selvittämisen väärti.

7.

Keskiajalla Totuus siis sijaitsi Sanassa ja Raamatussa, ei ihmisen sisällä, ei ihmisen korvien välissä – ja itse asiassa ihmistä Totuuden lähteenä, Totuutta generoivana Subjektina, ei edes ollut olemassa. Keskiajan maailma oli oudosti depersonoitunut – minäidentiteetti ja minäpersoonat olivat hukkuneet outoon persoonattomuuden uneen. Keskiajalla kaikkein parhaimpienkin älyjen oli jopa mahdollista järkiperustein epäillä omaa olemassaoloaankin.

Uusi aika merkitsi sitä että minätietoisuus havahtui. Muutaman vuosisadan mittaan tapahtunutta historiallista ajatusmuutosta kiteyttää hyvin Descartesin oivallus: "*Ajattelen, siis olen olemassa!*" Ajatteleva Subjekti – niin sanotusti "kartesiolainen subjekti" – syntyi, ja siitä hetkestä alkaen alkoi Subjekti tarkkailla maailmaa, josta muodostui tarkastelun kohde, Objekti.

Subjekti eriytyi, todellisuus Objektivoitui. Tässä on lyhyesti sanottuna koko uudella ajalla syntyneen uuden totuudellisuuden laadun, korrespondenssin, koko idea. Se on merkinnyt koko ihmissuvun kognitiivisessa kehityksessä aivan uutta vaihetta, todellakin aivan Uutta Aikaa. Eriytyvän Subjektin puolella syntyivät individualismi, yksilönoikeudet ja -vapaudet sekä edustuksellinen demokratia, ja vastaavasti Objektivoituvan todellisuuden puolella empirismi, luonnontieteet, tekniikka ja teollinen hyvinvointi.

Näiden uusien kognitiivisten ajatustyökalujen ansiosta ihmisen elinehdot ja koko maailma ovat nyt muutaman viime vuosisadan kuluessa muuttuneet tuhatkertaisesti enemmän kuin mitä ne muuttuivat ihmislajin koko aiemman miljoonan vuoden historian aikana yhteensä. Meillä ei ole mitään syytä vähätellä tämän aivan erityislaatuisen historiallisen ilmiön – eurooppalaisen uuden ajan – erityisestä ajattelulaadusta ja erityisestä uudesta totuudellisuuden laadusta johtunutta muutosta. Se on lajihistoriallinen vallankumous.

8.

Jos koherenttinen totuudellisuus tavoitteli ajatusmaailman sisäistä ristiriidattomuutta ja eheyttä – niin että myös arvot ja faktat voisivat muodostaa tasapainoisen kokonaisuuden – uudella ajalla korostunut korrespondenttinen totuudellisuus pyrkii Subjektin ajatusmaailman ja Objektiiivisen todellisuuden keskinäiseen ristiriidattomuuteen – teorioiden yhtäpitävyyteen tutkimuksessa saatujen havaintofaktojen kanssa.

Koherenttisen totuudellisuuden vanhat hyveet, kuten ristiriidattomuus ja looginen eheys, eivät suinkaan loista korrespondenssissa poissaolollaan, vaan ovat tavallaan sisäänrakentuneet ja kutoutuneet korrespondenssiin sen elimellisinä osina. Jumalan sijasta korrespondenssin viimeinen selityspeuste on Fakta.

Teologisen selittämisen perinne elää kuitenkin vielä tieteellisenkin selittämisen sisällä – me esimerkiksi pidämme teorioita sitä parempina mitä laajemman ilmiöjoukon ne kattavat. Myös tieteellisen selityksen tavoitteena on sulkea koko todellisuus selityksen piiriin. Fysiikan tavoittelema suuri yhtenäisteoria kuvastaa tätä alunperin uskonnollislaatuisen totuudellisuuden ideaalia. "Yleinen" ja "ikuinen" elävät tieteessäkin.

Uudella ajalla syntyneet erityistieteet korvasivat aiemmin tiedonalojen jakajina toimineet triviumin ja quadriviumin. Kukin hahmottuva erityistiede kehitti omat suurensa ja mittayksikkönsä, mutta se oli vasta kehityksen alkua. Kukin tiede jakautui edelleen mm. tutkimuskohteen mukaisiin alueisiin, kullekin alueelle kehittyi sitten oppisuuntia ja koulukuntia. Nykyisin elämme eräänlaisessa "ismien" maailmassa, jossa totuudellisuutta koetaan jo kun ilmiöiden kuvailussa käytetään jonkin ismin teorioiden mukaista käsitteipuitteistusta.

Olemme kulkeneet pitkän historiallisen matkan ihmisen alkulaumoista, kielen uskonnollislaatuisista jumalallisuutta hahmottavista yleiskäsitteistä koherenttisen totuudellisuuden ja Pyhän Sanan maailmasta eurooppalaisen uuden ajan tuottamaan Objektivaatioon, empirismiin ja korrespondenttiseen totuudellisuuteen ja lopulta varsin erityisten "ismien" mukanaan tuomaan todellisuustulkintaan.

Jos voisimme ikään kuin astua meille ominaisesta totuudellisuuden kokemuksesta yhden askelen taaksepäin niin, että näkisimme paremmin *sen historiallisen tien* jota pitkin olemme omaan "ismien" maailmaamme päätyneet, monet meitä nyt riivaavat ajatukselliset ja totuudellisuuteen liittyvät sekaannukset ehkä selvenisivät.

Ehkäpä esimerkiksi ymmärtäisimme miten toivottoman pinnallisia aatteellisten, ideologisten tai poliittisten "ismien" käsittepinnoille levitetyt totuudet ovat. Ehkäpä ymmärtäisimme etteivät edes parhaimpien opillisten "ismien" totuudet kovin syvälle yllä.

9.

Muuan useasti toistuva klisee esittää, että "uskonto kehittyi ja löytyi avuksi, kun ei ymmärretty tai osattu selittää jotain tuntematonta ja ennen kokemattonta". Tällainen käsitys uskonnoista jonkinlaisina primitiivisen mielen *valintoina* tilanteissa, joissa oikeaa tosietoa ei *vielä* ollut käytettävissä, on tietenkin totaalisen anakronistinen.

Eivät uskonnot suinkaan kehittyneet selittämään sitä mitä muuten ei vielä osattu selittää. Todellisuuden kuvaaminen ja selittäminen ovat paljon, paljon, paljon myöhäsyntyisemmän ajattelun ominaisuuksia kuin mikään mitä primitiivisen ihmisen mielessä vielä liikkui.

Uskonnollinen ajattelulaatu ensimmäisine yleishahmoineen ja ihmistajuntaan luomiensa ensimmäisten yleiskäsitteiden kautta vasta valoi pohjat sille kognitiiviselle kehitykselle, joka joskus eurooppalaisella uudella ajalla sitten huipentui Subjektin ja Objektin vastakkainasettamisesta seuranneeseen korrespondenttisen totuudellisuuden laatuun – jossa sitten myös objektivoidun todellisuuden kuvaamisella ja selittämällä voi olla oma roolinsa.

Kun nykyisin tarkastelemme uskontoja, tarkastelemme niitä jonkinlaisina *opillisina kokonaisuuksina*. Tällainen tarkastelutapa on suoraa seurausta siitä uudella ajalla tapahtuneesta tiedonalojen pirstoutumisesta, joka on johtanut erityisen "opillisuutta" korostavan ajattelutavan muodostumiseen. Me käsittelemme uskontojakin ikään kuin ne olisivat jonkinlaisia "ismejä". –

Mitään sellaista uskonnot eivät ole. Ne ovat joukkotasolla esiintyviä yhteisen kielen tunnustuksellisia erityismuotoja, joihin samaistuminen on kautta aikojen antanut yksilöille ryhmävahvistautumisen kokemuksia ja oikeassaolemisen varmuutta.

Emme saisi unohtaa sitä, että ihminen on perinjuurin sosiaalinen laji. *Jokaisen yksilöminuuden pohjalla on yhteisö*. Se millaiset yleiset hahmot ja käsitelangat sitovat yksilöitä yhteisöksi paljastuu joissakin poikkeuksellisissa sosiaalisissa kriisitilanteissa, joissa yksilöt äkkiä taantuvat joukkohypnoosin tai -psykoosin valtaan ja alkavat käyttäytyä joukkovoimien ohjaamina.

Joukko käyttäytyy tavalla, jolla yksikään joukon yksilöistä ei yksinään käyttäytyisi. Esimerkiksi nuorisomellakat maahanmuuttajalähiöissä ovat tyyppiesimerkki siitä miten joukkohypnoosi ottaa vallan.

10.

Totuudellisuuden erilaisia laatuja ei voi mitenkään *johtaa* toinen toisistaan. Koherenttinen totuudellisuus on historiallinen pohja, korrespondenttinen totuudellisuus sen yhden ulottuvuuden täydellistäjä.

Mitään tapaa "johtaa" koherenssista korrespondenssi ei ole – jälkimmäinen on syntynyt eurooppalaisen uuden ajan keskiaikaiselle depersonalisaatiolle vastavoimana omaksutun ajatteluparadigman – Subjektin eriytymisen ja todellisuuden Objektivaation – vaikutuksesta. Se on ajatushistoriallinen liike, se ei ole logiikkaa. Ajatushistoria ei ole syitä ja seurauksia, vaan syyt ja seuraukset ovat tietyn ajatushistoriallisen kauden ajatustuotteita.

Nyt vallitsevan "opillisen" ajattelulaadun sokaisemina voimme pohdiskella aivan turhaan esimerkiksi kysymystä mikä on jonkin – sen-ja-sen – uskonnon "todellinen" tai ikään kuin "virallisesti oikea" oppisisältö. Kysymykset asetetaan tyypillisesti tällöin muotoon: "Onko se-ja-se näkemys tai se-ja-se käyttäytyminen oikeasti sen-ja-sen uskonnon opinkappaleiden mukaista, vai ovatko ne-ja-ne ihmiset vain ottaneet itselleen oikeuden tulkita uskontoaan sillä-ja-sillä tavalla."

Se on mieletön kysymys, pelkkää käsitesekaannusta.

Uskonnot eivät ole oppeja kuin vain pinnallisesti ottaen. Ihmisen lajihistoriassa ne ovat eräänlaisia palautuspisteitä, joihin kehittynytkin yksilöajattelu kaikkine eriytyneine korrespondenttisine totuudellisuuksineen palautuu, jos esimerkiksi kriisi valtaa persoonallisuuden niin että se taantuu takaisin tunnustuksellisten totuuksien ja muiden yhteisövoimien valtaan.

Uskontojen "opillisista" sisällöistä pätee ainoastaan yksi totuus: uskonnon ainoat "todelliset oppisisällöt" ovat nimenomaan sitä mihin joukkovoimien valtaan joutuneet yksilöt vetoavat esimerkiksi riehussa tavalla jolla heistä yksikään ei yksilönä riehuisi.

Mitään opillisessa mielessä "oikeaa" uskonnossa ei voi olla olemassa. Opillinen totuus ei todellakaan ole mihinkään Pyhään Kirjaan piilotettu ilmoitus, joka olisi mahdollista sieltä etsiä. Uskonnot edustavat totuudellisuutta vain tunnustuksellisessa mielessä.

Tunnustuksellisuus taas on yhteisöajattelua, tapa jolla jokin "yleinen" ja "ikuinen" tavoitetaan uskontojen piirissä. Sellainen totuudellisuus on laadultaan, sanon tämän uudelleen: *laadultaan* aivan erilaista kuin mikään eurooppalaisen uuden ajan ajattelussa kehittynyt "opillinen" ajattelulaatu.

Kysymys "onko se-ja-se käyttäytyminen sen-ja-sen uskonnon oikeaa opillista sisältöä" on vailla mieltä. Emme voi sekoittaa erilaisia ajattelulaatuja tavalla jolla tällainen kysymys voitaisiin ratkaista. Mikään logiikka ei tässä auta. Ajattelulaatuja ei voi mitenkään johtaa toisistaan.

(*Verkkolehti Uusi Suomi Puheenvuoro-blogi 16.6.2013*)

Mihin uskon

1.

En usko yksilöön. Ihminen on aivan alunalkaen, mutta myös aivan loppuun saakka, laumaeläin. Jo tämä sanonta "ihminen on laumaeläin" on väärä ja perustuu käsitevääristymään – siinä luodaan mielikuva yksilöstä, jonka ominaisuus laumaelämä on. Itse asiassa meidän tulisi käyttää käsitteitä täysin toisella tavalla, niin, että ihmisen lajityypillinen ominaisuus kollektiiviolentona olisi mukana jo lähtökohtaisessa, ihmiskuvaa hahmottavassa käsitteenmuodostuksessa. Siis jotenkin tyyliin: "*Ihminen on sosiaalinen ja historiallinen jatkumo.*"

2.

En usko yksilöön, mutta uskon *yksilölliseen eriytymiseen*. Se on lajin kehityspiirre – samoin yksilön, joka yhäkin kasvaa varhaislapsuuden symbioottisesta riippuvuussuhteesta kohti aikuista autonomiaa.

Yksilölliseen eriytymiseen pätee laki, joka saattaa alkuun näyttää paradoksaaliselta. Nimittäin on niin, että mitä paremmin on yhteisön perusturvasta huolehdittu, sitä pitemmälle menevän yksilöllisen vapauden se yksilöille mahdollistaa. Ihmisyhteisöillä on kehitysasteensa, jota määrittelee se millainen sosiaalisen sidonnaisuuden aste niissä vallitsee.

Vastaavasti on yksilökehityksessä: varhaislapsuuden vuorenvankka perusturvallisuus mahdollistaa myöhemmässä elämässä pitkälle menevän yksilöllisen eriytymisen.

3.

Individualismin nykyinen voimakas aateaalto on eurooppalaisen uuden ajan tuotetta. Sillä on ikää nyt nelisensataa vuotta. Keskiajan ihmiset elivät oudon, yksilöminuutta vain vaivoin hahmottavan depersonalisaation vallassa, josta puuttui psyykendynamiikka ja sen ulkoistumat – jollainen esimerkiksi myöhemmin fysiikan omaksuma perussuure "*voima*" on.

Yksilöminuuden "heräämistä" kutsutaan mm. "kartesiolaisen Subjektin" synnyksi. Uutta maailmanhahmotus- ja -kokemistapaa kuvaa hyvin Descartesin oivallus: "Ajattelen, siis olen olemassa." Se lause summaa ja kruunaa uuden olemassaolonkokemuksen ja Subjektin roolin havainnontekijänä.

4.

Individualismin tuotetta ovat uuden ajan vuosisadoilla syntyneet yksilönvapaudet ja -oikeudet sekä demokratia, joka mahdollistui kansallisvaltiossa, joka oli uuden yksilöidentiteetin projektio yhteisötasolla. Näitä asioita emme pysty yhäkään täydellisesti ymmärtämään – siis esimerkiksi sitä, että demokratia on nimenomaan kansallisvaltion ominaisuus.

Meidät on vallannut jo jonkinlainen ylikasvanut individualismi, joka muuttaa miellemaailmamme niin että käsitteenmuodostuksemme vääristyy ja kuvittelemme todellakin maailman alkavan yksilön pään sisältä. Kun huomaamattamme olemme vajonneet uuden ajan aikalaisrationaalisuuden harhaan, sokeaan individualismiin. Silloin käsityskykymme ihmisestä kollektiivina katoaa ja kielellemme käsitteet alkavat kuvata ihmistä kaiken atomistisena alkupisteenä.

5.

Kuvittelemme ja koemme, että esimerkiksi "*tahdoksi*" nimittämämme ominaisuus on nimenomaan yksilöominaisuus. Tällaisen aikalaisrationaalisuuteen kuuluvan ja vahvaksi kasvaneen harhan seurauksena jopa vahvaan individualistiseen ihmiskuvaan pohjautuvat ihmistieteemme ovat joutuneet toteamaan kyvyttömyytensä selittää "*tahdon*" alkuperäisiä kollektiivisia ilmenemismuotoja. Emme osaa toistaiseksi selittää hypnoosi-ilmiötä, jossa "yksilölliseksi" kuvittelemamme "*tahto*" siirtyy erityisen regressoivan metodin avulla ihmiseltä toiselle.

Samoin olemme jokseenkin kyvyttömiä selittämään joukkomittaisia taantumia, kuten joukkomellakoita, sisällissotia tai sotia ylimalkaan. – Nämä ilmiöt selitämme soveltamalla niihin atomistista yksilökuva tai liimaamalla tapahtumien päälle esimerkiksi päämäärärationaalinen näennäisselitys.

6.

Yksi tapa määritellä yksilö on: "*Jokaisen yksilöminuuden pohjalla on yhteisö.*" Jos yksilö taantuu – kuten kaikki yksilöt taantuvat kun yhteisö kriisiytyy ja joukkovoimat ottavat vallan – silloin käyttäytyminen palaa alkuperäisten lajityypillisten reaktioiden tasolle.

On mielenkiintoista että esimerkiksi "*sodassa*" pätevät vain "*sodan lait*", jotka ovat aikalailla erilaisia kuin ne normit, joilla rauhan aikana käyttäytymistä säädellään. Tavallaan myös pitkälle yksilöllisen eriytymisen suuntaan kehittyneet yhteisöt "*myöntävät*" elleivät peräti "*hyväksy*" sen tosiasian että "*sotatila*" oikeuttaa teot joita yksilö ei rauhan oloissa saa tehdä. Vastakohta on äärimmäinen: sota tekee *velvollisuuden* teoista, joita rauhan aikana pidetään *pahimpina rikoksina*.

7.

Emme pysty "yksilöllisen" järkemme "tiedollisilla" käsittepinnoilla käsittämään tällaisia tosiasioita. Aivan samoin jää käsittelemättä paljon yleisempi ja enemmän arkielämässämme monin tavoin jatkuvasti vaikuttava "kollektiivisen tahtotoiminnon" rooli. Emme ymmärrä, että muodostamme ajatuksemme käsitteillä, jotka ovat syntyneet ja kehittyneet historiallisessa ja sosiaalisessa prosessissa ja kuvaavat maailmaa aivan tietyllä tavalla ja rajoittuneesti – emmekä ymmärrä, että se individualistiselle sokeudelle rakentunut ihmiskuva jonka varassa johdamme kaikki selityksen langat aina yksilöön, ei suinkaan ole tosi vaan mitä pahimmalla tavalla harhainen.

8.

Kartesiolainen Subjekti tarkkailee Objektivoituvaa todellisuutta, ja Subjektin ja Objektin vastakkainasetteluun perustuu uuden ajan empirismi, todellisuudenhallinta, luonnontieteiden kehittyminen, tekniikka ja teollinen hyvinvointi.

Ylikasvaessaan tämä rationaalisuus kuitenkin hukkaa Subjektin ja yrittää Objektivoida aivan kaiken – jopa Subjektin. Maailmaa tarkkaileva Subjekti ikään kuin painaa selkäänsä yhä tiiviimmin todellisuuden peräseinää vasten ja kuvittelee, että näin aukeaa hänen eteensä *koko* todellisuus. Juuri näin kuitenkin Subjektin oma ominaislaatu on hukattu.

Mammuttimaisin ajatusvirhe on se, ettemme enää pysty havaitsemaan Subjektin alkuperäistä kollektiivista ominaislaatua, vaan muodostamme Subjektistakin kuvan "kohteena", "oliona", jolla on "ominaisuuksia", jotka mukamas sitten selittävät Subjektin olemusta ja käyttäytymistä. Kun ajatuksemme operoivat Objektivoidun Subjektin mielikuvilla ja niitä vastaavilla käsitteillä, miltei kaikki ihmistä koskeva kuvailumme ja "tieteellinenkin" selitys ovat pelkkää puuta heinää. Käsitesekoilua.

9.

Subjektiivisuuden ja objektiivisuuden "tiedämme" toistensa vastakohtiksi, ja kaikkein harhautuneimmissa "päättelyissä" pidetään jopa tilannetta, jossa kaikki ihmiset ovat jostain asiasta subjektiivisesti samaa mieltä, todistuksena objektiivisuudesta.

Kartesiolaisen rationaalisuuden varassa muodostuva subjektiivisuuden ja objektiivisuuden ristiriita ei kuitenkaan ratkea mielipidekysymyksenä, vaan se on tiedonfilosofinen kysymys, joka koskee itse Objektivaation edellytyksiä ja mahdollisuuksia. Tässä on edellä käsitelty noista kysymyksistä yhtä – sitä miten sokeuden asteelle kasvanut individualismi johtaa ihmiskuvan harhaan, joka on estänyt ja estää meitä kunnolla käsitteellistämästä – ja käsittämästä – ihmisen kollektiivisia ominaisuuksia.

10.

Kartesiolaisen rationaalisuuden "parhaat" saavutukset sijoittuvat viime vuosisadan alkuvuosikymmenille, jolloin Todellisuutta Tarkkailevan Subjektin ja Objektivoidun Todellisuuden suhteita – ja varsinkin Tarkkailijan roolin kalibroimista – käsittelevät sellaiset nerot kuin Einstein, jonka suhteellisuusteoria mullisti fysiikan maailmankuvan, Freud, joka mullisti ihmiskuvan, ja Wittgenstein, joka varsin syvällisellä tavalla pohti kielen, ajattelun ja totuuden suhteita. On ehkä hieman hätkähdyttävää huomata, että nämä oman aikakausirationaalisuutemme ylittämättömät saavutukset kirjoitettiin *kynällä paperille* – maailmassa, jossa mikään tietotekniikka ei vielä vaikuttanut.

Vaikka olemme kehittyneet aivan mielettömällä tavalla tekniikan sovelluksissa, silti kartesiolainen järkemme on jo kääntynyt itse omaksi viholliseksi. Sokean individualismin ja harhautuneen Objektivaation – jota ylikorostunut korrespondenttinen totuudellisuus ja kvantifikaatio varsinkin talousajattelumme numeerisissa harhoissa edustavat – vallassa me olemme ajamassa pahaan umpikujaan. Kartesiolainen järki on tullut tiensä päähän. Siihen ei enää pidä uskoa.

(*Verkkolehti Uusi Suomi Puheenvuoro-blogi 24.12.2013*)

Mihin en usko: pintakäsitteet – mikä on mitäkin, tai ei ole

1.

Uskonto on logiikkaa. Jos jokin on uskonnolliselle ajattelulle ominaista, niin nimenomaan se, ettei tätä ajattelua voida kyseenalaistaa *sen sisältä* käsin. Uskonto sulkeutuu omiin totuusehtoihinsa. Se on myös logiikan perusominaisuus. Logiikka sulkeutuu aina oman ontologiansa piiriin – kysymysten ja vastausten on täytettävä *samat loogisuusehdot*. Logiikka ei pysty ratkaisemaan mitään lähtökohtaisia kysymyksiä – se ei pysty ratkaisemaan kumpi oli ensin, muna vai kana – mutta jos oletamme, sovimme tai päätämme ottaa toisen näistä lähtökohdaksi, loppu seuraa sitten loogisessa järjestyksessä. –

2.

Kuten uskonnon totuudet sulkeutuvat omaan piiriinsä, ja uskonto tarjoaa parhaat vastaukset ongelmiin joiden syntymisessä se on jo ollut mukana, samoin loogiset päättelyketjut pystyvät luomaan selvyyttä vain kysymyksiin, jotka on asetettu saman logiikan ehdoilla. Logiikka ei siis ole logiikkaa, vaan joukko omaehtoisia loogisia avaruuksia, mahdollisia maailmoja, joissa kussakin vallitsevat omat alkuehdot ja niiden mukaiset lopputulemat. Vaikka kuvittelemme logiikan olevan jotain *yleispätevää*, sen ansiot ovat aina ansioita annetussa todellisuudessa, ja virheet virheitä vain tiettyssä systeemissä.

3.

Kysymykset eivät siis oikeasti ole kysymyksiä, vaan loogisia ehtoja, joihin jo sisältyvät mahdolliset vastaukset. "*Arvoitusta ei ole*", totesi Wittgenstein. Vastaukset eivät ole vastauksia, vaan kysymyksen loogisten muotojen toistoa. Kysymykset ja vastaukset ovat toistensa tautologiaa.

4.

Kun logiikka on vain *työkalu*, kuten saha ja kirves, joita voidaan käyttää tuhansiin tarkoituksiin, eikä logiikalla itsellään ole tarjottavana mitään kaikenkattavaa totuudellisuutta, mikä sitten kertoisi *totuuden ihmisestä*? Ehkä niin sanotut ihmistieteet? – Mutta ihmistieteet eivät kerro totuutta ihmisestä, vaan vähintään *kaksi* totuutta ihmisestä. Toinen totuus on sosiologinen, *yhteisöilmiöitä* koskeva totuus, toinen psykologinen, *yksilöä* koskeva totuus. Kumpikaan ei ole koko totuus, eikä kumpikaan totuus palaudu toiseensa. Erityistieteet ovat ontologisia loogisia avaruuksia, joissa kullekin tieteelle ominaiset suureet ja mittayksiköt määrittelevät todellisuutta. –

5.

Ihmistieteillä ei toistaiseksi ole tarjota vastauksia esimerkiksi kysymykseen, miksi joukkohypnoosiin riehaantuneet mellakoitsijat tekevät ryhmässä tekoja joita heistä yksikään ei yksinään tekisi. Meidän on vain hyväksyttävä tosiasia, että *ryhmäkäyttäytyminen* on eri asia kuin *yksilökäyttäytyminen*. Mutta sen sijaan, että tätä ryhmän ja yksilön määrittelemätöntä suhdetta käännettäisiin näkyville ja käsiteltäisiin – sen sijaan se jätetään käsittelemättä, koska kaikki mahdolliset yhteydet tiettyjen ryhmien ja tiettyjen yksilöiden välillä voitaisiin tulkita jonkin kansanryhmän väheksymiseksi ja *rasismiksi*. – Ja juuri tätä käsittelemättömyyttä protestoidakseen niin sanotut rasistit vaistomaisesti haluavat varata sen mahdollisuuden, että joillakin ryhmillä *voi olla* joihinkin yksilöihin jokin käyttäytymistä määräävä suhde.

6.

Siihen, ettemme jotakin asiaa *tiedä*, ei pidä suhtautua niinkuin rasisteihin suhtaudutaan – siis ettei sellaisia kysymyksiä saa esittää, joihin suljetussa todellisuudessa ei ole vastauksia. Ihminen on enemmän kuin ne tiedolliset ajatusaitaukset, joita kunkin ajan aikalaisrationaalisuus on historian eri vaiheissa korvianne väliin rakentanut. Ihminen osaa esittää myös aivan uusia kysymyksiä – luoda uuden lähtökohdan, nurkanvaltauksen loogiselle avaruudelle, joka nielaisee ja sulkee lopulta sisäänsä jo olemassaolleita todellisuuksia. Aivan kuten uuden ajan tiedolliset lokerot korvasivat osan uskonnollisista totuuksista.

7.

Niin sanotun rasismin kuvitellaan olevan jonkinlaista *väärää yleistämistä* – että leimataan kokonainen viiteryhmä yksittäisen yksilön perusteella, tai päinvastoin, kuvitellaan jokin kansanryhmä ominaisuuksiltaan sellaiseksi-ja-sellaiseksi, ja näiden ominaisuuksien kuvitellaan määräävän jokaista ryhmän yksilöä. Rasismi voi kuitenkin olla jotain aivan päinvastaista – sitä että väärällä tavalla yleistävän käsitteenmuodostuksen valheellisuus vaistotaan. Tai ettei siihen uskota – ettei uskota kaikenkattavaan, yli kaikkien tiedonalojen ja raja-aitausten ulottuvaan totuudellisuuteen. Ettei siis itsestään selvästi pidetä totuutena sitä että yhteisöilmiötä ja yksilöilmiötä nykyiseen tapaan yritetään kuvata *yksillä ja samoilla* yleiskäsitteillä – juuri niillä joilla yhteisöilmiöt ja yksilöilmiöt ylimalkaan on mahdollista sekoittaa keskenään.

8.

Rasisti ei ole rasisti, vaan tavallinen ihminen, joka on kahdessa paikassa – yhteisötodellisuudessa ja yksilötodellisuudessa – yhtä aikaa. Rasistiksi muuttuu jokainen joka vaistoa, ettei tietomme näistä kahdesta todellisuudesta riitä määrittelemään koko totuutta ihmisestä. Rasisti on ihminen, joka ei pysty hyväksymään sitä, että se mitä ei tiedetä, *pitää* määritellä vääräksi, vaan haluaa varata mahdollisuuden, että siinä, mitä ei tiedetä, *voi olla* myös totta.

9.

Aikalaisajattelussamme, aikalaisrationaalisuudessamme, me olemme omaksuneet jonkinlaisen jumalallisen roolin – koemme nousevamme kaikkien tiedollisten lokeroidemme yläpuolelle, päättäkatojiksi, katselemaan kaikkea luojan silmin, korkeuksiin, joista voimme luoda "yleiskatsauksen" (Wittgenstein) koko todellisuuteen. Siitä positiosta on luontevaa käyttää yleiskäsitteitä -- sellaisia kuin "uskonto", "järki", "ihminen", jne. – Oikeasti todellisuudessa on olemassa vain historian, sosiaaliyhteyden, aikakauden, kulttuurin ja oman henkilöhistoriansa määräämiä ihmisiä, joita voidaan nostaa lähikuvaan ja tarkastella esimerkiksi *joko* yhteisöilmien lokerossa *tai* ideaiseen yksilölliseen yksinoloon eristettyinä – mutta todellisuudessa ei ole sellaista yhtä ja yleistä asiaa kuin "ihminen".

10.

Ihminen ei siis ole ihminen – siis sellainen yleiskäsite kuin ihminen merkitsee vähintäänkin *kahta* ihmistä, yhteisöolentoa ja yksilöolentoa. Hieman vaikea asia syvällisesti ymmärrettäväksi. Yhtä vaikeaa on ymmärtää esimerkiksi sitä, ettei tiettyjä yleiskäsitteellisesti mieltämiämme inhimillisiä ominaisuuksia ole olemassa – ei ole esimerkiksi yleislaatuista "tahtoa". Tahto ei ole tahtoa. On olemassa *kollektiivinen tahtotoiminto* – se joka tänäkin päivänä tulee näkyviin joukkohypnoosissa ja esimerkiksi lähiömellakoissa – ja erikseen on olemassa se *yksilöllisen tahdon mielikuva*, jonka varaan olemme esimerkiksi rakentaneet liberalistisen talousjärkemme perustelut. –

(*Verkkolehti Uusi Suomi Puheenvuoro-blogi 23.1.2014*)

Kansalaiskeskustelun pintajännitteet

1.

"*Holismilla*" tarkoitetaan sellaista ajattelun ominaisuutta jossa kokonaisuus – kokonaisnäkemys, kaikki niin arvoja kuin välineitä koskevat käsitykset, kokonaisjäsenitys – korostuu ja jossa jokainen yksittäinen aihealue tai muu pienempi yksityiskohta kutoutuu kaiken muun kanssa samaan yleiskuvaan.

Holismi on siis mielenmaisemien laidasta laitaa ulottuva ja kaikkea läpäisevä tekijä, loppuun viety. Se on sitä mitä myös "*koherenttisella*" totuudellisuuden laadulla tarkoitetaan. Kaiken on oltava sisäisesti ehjää ja ristiriidatonta, ja jo yksi kokonaisuuden rikkova ristiriita tai muu poikkeus aiheuttaa tarpeen arvioida kokonaisuuden perustat uudelleen.

Oma näkemykseni eurooppalaisella uudella ajalla tapahtuneesta ajatuskehityksestä on, että koherenttinen totuudellisuus on jatkuvasti saanut antaa tilaa *korrespondenttiselle*, siis empirismin pohjalta nousseelle niin sanotusti "*positivistiselle*" opille, joka korostaa yksittäisten seikkojen "paikkansapitävyyttä" – väitteiden yhtäpitävyyttä "todellisuuden" kanssa.

Vielä pyöreästi sataviisikymmentä vuotta sitten järkiajattelu muodosti niin sanottuja "*suuria kertomuksia*" – sellaisia kuin darwinismi tai marxismi – ja vielä viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä kartesiolaisen järjen ylittämättömät saavutukset, ajatusvallankumoukset – kuten Einsteinin suhteellisuusteoria, Freudin psykoanalyysi ja Wittgensteinin tiedonfilosofia – mullistivat aivan perinpohjin, kokonaan, kaikki todellisuutta koskevat käsityksemme.

Ne olivat siis ideaalisesti "holistisia" ajatusmullistuksia. Sittemmin kehitys on pirstonut tiedonaloja yhä pienempiin osiin, on syntynyt koulukuntia ja oppisuuntia, erilaisia "*ismejä*", joilla on omat oppisanastonsa joihin vihkiytyneet kokevat totuudellisina jo tietyn ismin opillisessa käsitepuiteistuksessa asetetut kysymykset ja saadut vastaukset.

Pitkässä historiallisessa perspektiivissä on tapahtunut ja tapahtuu edelleen uusjakoa totuudellisuuden periaatteiden keskuudessa. Olemme etäännyneet vuosisadoista joille oli ominaista suurten kokonaisuuksien hahmottaminen ja hallinta, ja nyt elämme jonkinlaista täsmätutkimuksen ideaalia, jossa kartutetaan yhä yksityiskohtaisempaa tosietoa yhä tiukemmin "mitattavuuden" vaatimuksin.

2.

Mietin millaisen ajattelutragedian keskellä nyt elämme. Mieleemme näyttämölle nousee puheenaihe kerrallaan, sitä käsitellään tyypillisesti yhden, korkeintaan kahden kysymyksenasettelun puitteissa, väittely ei koskaan johda eteenpäin vaan tiivistyy vastakkaisten näkemysten kiteytymiseen ja pysyväksi jäävien mielipiderintamalinjojen muodostumiseen.

Koska me suomalaiset satumme vielä olemaan sielultamme varsin kipeitä historiallisten syiden vuoksi – olemme vuosisataisesti vieraalla kielellä hallittua ja kaksijakoiset ajatusjäsenitykset sisäistänyttä, toinen toisiaan nokkivaa kansaa – juuri mikään asiakysymys ei meillä etene koskaan kohti minkäänlaista ratkaisua.

Käydäksemme edes vähän syvällisempää yhteiskunnallista keskustelua koko joukko mieleemme perusasetuksia pitäisi virittää uudelleen. Tai siis ei edes uudelleen, sillä mitään lähtökohtaisesti pätevää käsitteistöä ei ole koskaan syntynyt, vaan ylimalkaan luoda ajattelulle pohjat – toistaiseksi sellaisia ei nimittäin yleisesti ottaen ollenkaan ole.

Me käymme väittelyjämme niin tyhjän päällä että varmasti säikähtäisimme, jos tyyppillisen keskustelun käsitteistöltä purettaisiin rintamajakojen aiheuttaman jännitteen varassa ylläpidetty "lataus" pois ja paljastuisi miten sisällöllisesti tyhjää kaikki väittelymme on.

Mutta jos kuvittelisimme että se olisi mahdollista – että olisi mahdollista ottaa jokin ukkosenjohdatin ja purkaa yhteiskunnallisen keskustelun myrskypilvissä syntyneet jännitteet – se vasta johtaisi meidät ongelmien, todellisten ongelmien äärelle. Meidän pitäisi aloittaa aasta ja beesta ja ajatella kaikki asiat aivan uusiksi. Ja jos haluaisimme jotain todellista tavoittaa, se pitäisi tehdä vieläpä niin, että kaikki asiat sitten muodostaisivat sisäisesti ristiriidattoman ehyen, "holistisen" kokonaisuuden.

3.

Ihan kaikkein ensimmäisenä meidän ehkä kannattaisi pysähtyä pohtimaan kysymyksiä siitä millaista on se *inhimillinen kieli* jota käytämme kaikessa käsitteellisessä ajattelussamme. Inhimilliseen kieleen liittyy mammuttimaista harhakuvitelmia, joista yksi on se että kieli ja ajattelu olisivat eri asioita. Ne eivät ole – ne ovat mitä lähtökohtaisimmin yksi ja sama asia.

Puran tämän nykyisen tilanteemme nyt erityisellä tavalla. Me koemme ja kuvittelemme, että me "kielellä ilmaisemme asioita". Tämä täysin väärä käsitys saa sitten meidät uskomaan että kun vain jokin "asia" ilmaistaisiin "paremmin" tai "oikein" kaikki epäselvyydet väistyisivät. – Siis että epäselvyyksissä olisi kyse ainoastaan epäselvistä ilmauksista. –

Kuvittelemme että jos vain osaisimme sanoa asiat täsmällisemmin, jo sillä tavalla yksimielisyyteen päästäisiin ja "järki voittaisi". – Mutta mitään tämän enempää väärää käsitystä kielen ja ajattelun suhteesta tuskin voisi olla.

Inhimillinen kieli ja ajattelu eivät nimittäin pohjimmiltaan ole ollenkaan sellaisessa keskinäisyydessä että käsitteet ylimalkaan voitaisiin irrottaa ajattelusta.

Jossain tietoisuutemme syvätasolla, hämärän rajamailla, syntyvät kaikki ajattelumme alkukahmot – ne ovat alkujaan havaintojen yhteydessä tapahtuvaa hahmonmuodostusta. Kohteen erottaminen taustasta on hahmonmuodostuksen alkeisaste. Siitä alkaa myös käsitteenmuodostus – siinä on primitiivisellä asteella kyse lähinnä *dynaamisista mielenvirämisistä*, eikä "sanoilla" vielä pitkään aikaan ole mitään "sanaluokkia" saati lauseilla "lauseenjäseniä".

Kyse inhimillisessä kielessä on lähes yksinomaan reaktioista, ja vielä nykyisinkin, kielen symboloivien ominaisuuksien kehityttyä pitkälle ja käsitteiden irrottua kauas signaaleiden alkuperäisestä reaktiivisesta laadusta, yhä vieläkin "*reagoimme kieleen*", kuten Wittgenstein taisi sanoa.

4.

Luulen, että jos ymmärtäisimme kielen luonteen – kieli on elimistöllisten reaktioidemme jatke – paremmin, jo se auttaisi meitä nostamaan päätämme edes hieman valmiina "annettujen" käsitteiden vedenpinnan yläpuolelle.

Nykyisessä tilanteessamme olemme yleisen kielen jokseenkin tahdottomia orjia. Meidänhän pitäisi – sen sijaan että kieli käyttää meitä välineenään – pystyä itse käyttämään kieltä välineenämme.

Käyttämämme kielen pitäisi aina palata sielumme syvätasolle, sinne missä käsitteet hämärän rajamailla saavat hahmonsä, muotonsä ja sisältönsä – mutta jostain syystä pidämme juuri sitä virheenä. Ymmärrämme kielen luonteen väärin ja kuvittelemme, että meidän nimenomaan pitäisikin "ilmaista asiat tavalla jolla ne yhteisesti käytetyssä kielessä yleensäkin ilmaistaan".

Tällaisen väärinymmärryksen seurauksena yritämme hävittää ymmärryskuiluja mm. tarttumalla sanakirjoihin, tietosanakirjoihin, ja täsmentämällä omaa käsitteidenkäyttöämme niin että määrittelemme käsitteitä toisilla käsitteillä.

Sellainen on kuitenkin kaikkea muuta kuin sitä yleisen ymmärryksen lisäämistä mitä sen luullaan olevan. Se aiheuttaa vain ja nimenomaan käsitesekaannusta, jossa katkeaa lopulta täysin yhteys siihen mitä alkuperäinen sanomisen tarve koski. Jää jäljelle vain yhteisesti käyttökelpoista käsitesoppaa, jossa astian eri puolille sijoittuvat hämmentelijät eivät enää tiedä kenen kaloja keitossa kiehuu – kunhan vain kukin saa omille "ajatuksilleen" vahvistusta omiensa piirissä.

Se, ettei tässä vaiheessa mikään missään ole enää "omaa", jää käsittämättä.

5.

"Ymmärtäminen" on sitä että näemme yhteyksiä. Näkisimmekö yhteyksiä, ellei kaikki näennäinen erilaisuus ja monimuotoisuus voisi palata jonnekin mieleemme syvätasolle, jossa käsitteet menettävät erityislaatuisuuttaan – jossa sanaluokat liukenevat takaisin mielen primitiivisten viriämisten dynaamisiin pyörteisiin – ja muuttuvat jälleen alkuperäisen koherenssin osiksi? –

Itse asiassa hälytyskellojen tulisi soida aina kun joku keskustelijoista sanoo: "Mutta nämähän ovat aivan *eri asioita!*" – Jos oma "holismimme" olisi voimissaan, mikään maailmassa ei olisi eri asia minkään toisen asian kanssa. Kaikki asiat muodostaisivat keskinäisyhteyden, joka kaiken lisäksi olisi koherenttisessa mielessä totuudellinen, sisäisesti ehjä ja ristiriidaton.

Keskustelukulttuuriimme yleisesti kuuluva vaatimus käsitteiden täsmällisestä ja määriteltävissä olevasta käytöstä ei siis lopulta palvele hyvän ajattelun tarkoituksia, vaan jotain ihan muuta.

Koska heideggerilaisittain "*kieli on talo jossa elämme*", käsitteiden täsmällisyyden vaatimukseen liittyvää yleistä ymmärtämättömyyttämme voitaisiin verrata vaikkapa olohuoneeseen johon haluamme sytyttää niin kirkkaat valot, ettemme enää näe mistään ikkunasta ulos pimeäksi muuttuneeseen maailmaan.

Silti kaikki keskustelumme koskevat – tai siis niiden pitäisi koskea ja käsitellä – juuri tuota todellista maailmaa. Todellisuuskosketuksen sijasta kuitenkin keskitymme huoneessa sättimään vain läsnäolevia keskustelukumppaneitamme, ja motiivimme tässä keskinäisessä toinen toisemme nokkimisessa ovat sitten mitä ovat.

6.

Ihminen on lajityypillisesti sosiaalinen olento, ja inhimillinen kieli on sosiaalista ja historiallista muodostetta. Kieli ja sen käsitteistö ovat kehittyneet luomaan mahdollisimman *yleisluonteisia ja pysyviä* yhteyksiä ihmisyhteisöissä, ja meistä itsekunkin subjektiivinen kokemus siitä että kielellä voitaisiin ilmoittaa joitakin yleisiä totuuksia on lopulta itse kielen perusluonteeseen kuuluvaa ominaislaatua.

Kieli ja ajattelu – jotka siis ovat yksi ja sama asia – ovat yksilöidenvälinen, intersubjektiivinen elementti, eräänlainen yläpuolellamme ylihistoriallisesti leijuva ajatuspilvi, joka muuttuu sukupolvien saatossa vain vähitellen ja määrää koko sen ajatusilmaston jossa sukupolvet elämänsä elävät ja maailmansa kokevat.

Kun siihen tosiasiaan että kieli palautuu reaktioon lisätään se tosiasia, että kieli on yhteisöilmiö – se on sosiaalisen *elämänmuodon* yksi elimellinen ulottuvuus ja jatke – tästä ynnäyksestä seuraa että yksilö-individin subjektiivinen kokemus siitä, miten hän yrittää käsitteillä muodostaa "paikkansapitäviä totuuksia" maailmasta, on ihmismielen kokonaisuutta – ideaalista "holismia" – vasten katsottuna aika todellisuuden- ja suhteellisuudentajuton yritys.

Niin paljon kuin keskitymmekin kielenkäytön ja käsitelmääritysten ongelmiin, yhtä paljon ne vievät meitä pelkkiin epäolennaisuuksiin, joiden hallinnasta sitten muodostuu ihan oma "taiteenlajinsa", jota mm. "oppisivistykseksi" sitten nimitetään.

Ja mitä niihin seurauksiin tulee joita kielen ja ajattelun yhteisöilmiöluonteesta suoraan johtuu – esimerkiksi siihen tosiasiaan että kaikki eri kieltä puhuvat yhteisöt *ajattelevat* eri tavalla eikä niiden välillä missään mielen syvätasolla voi vallita muuta kuin sangen rajoittunutta jos edes minkäänlaista yleisinhimillistä yhteyttä – niiden suhteen olemme sitten nykymaailmassa niin eksyksissä ja hukassa kuin ihminen vain olla voi.

Kielen käsitteistö toimissaan vain moninkertaistavat oman keskinäisyhteyttä ylläpitämään syntyneen ominaisuutensa. – Kun jo samaa kieltä keskenään puhuvien yhteisössä *käsitteet kehittyvät peittämään* syvätasolla vallitsevaa yksilöllistä erilaisuutta, eri kieltä puhuvien tulkatessa käsitteitä yli kielirajan kasvaa käsitteisiin sisäänrakentunut "legitiimin väärinymmärtämisen" elementti moninkertaiseksi.

7.

Yleinen yhteisymmärrys on todellakin vain kielen – ja ajattelun – pintaa. Mitä perustavammanlaatuisista inhimillisistä asioista on kyse, sitä vähemmän meillä itse asiassa on toiveita siitä että kielen ja ajattelun abstraktisilla yläkäsitetasoilla – *tiedollisilla käsittepinnoilla* – saisimme ne ratkaistua. Yleiskäsitteillä on nimenomaan se ominaisuus että ne "noituvat ymmärryksemme" (Wittgenstein).

Luomme oppisanastoilla kokonaisia käsite- ja ajatusmaailmoja, joissa käsitteet kytkeytyvät toisiinsa ja määrittyvät toisillaan – ja mitä itsenäisimmiksi "opillisiksi ismeiksi" tällaiset maailmat kehittyvät, sitä pienemmissä puitteissa me "ajattelukoherenssimme" ja siihen kuuluvan totuudellisuuden koemme.

Lopputuloksena tällaista ajattelun pinnallista täsmentymistä suosivasta ajatushistoriallisesta kehityksestä on eurooppalaisella uudella ajalla ollut *opillisten "ismien" maailman syntyminen*, ismitodellisuuden, jossa ajattelun syvätasolla tapahtuneita paradigmaattisia muutoksia – kuten Subjektin ja Objektin vastakohdan varaan rakentunutta "kartesiolaista" rationaalisuutta – ei enää edes pystytä jäljittämään oman ajattelun taustalta.

Ollaan täysin "ismien" luomien käsiteilluusioiden varassa. Kapitalismi, kommunismi, fasismi, rasismi, nationalismi – kaikki nuo aaveet jotka nyt vaeltavat eurooppalaisen ajattelun olohuoneissa, saleissa, taloissa, kyökeissä ja työhuoneissa, kabineteissa ja kapakoissa.

8.

Tällaisia ovat siis inhimilliseen kieleen sisältyvät ja nyt mammuttimittakaavassa maailmassamme esiintyvät ajatusvirheet. Niistä meidän siis pitäisi aloittaa. Ehkäpä lopuksi muistutan tässä siitä että kyseessä olisi todellakin *vasta alku*. Alun jälkeen vastaan tulisivat uudet yhtä todelliset ongelmat – ne joita ajatushistoria on kasannut vuorenkorkuiset määrät eteemme.

Ei riitä että ymmärtäisimme miten kieli ja ajattelu eivät ole eri asioita vaan yhtä ja samaa. Ei riitä että hahmon- ja käsitteenmuodostuksen syvätasolle kaivauduttuamme havaitsemme miten Subjekti ja Objekti sieltä nyt ovat nousseet kaikkea ajatteluamme jäsentäviksi pohjapiirustuksen todellistumiksi. – Kaiken tällaisen perustavanlaatuisen tajuamisesta seuraa vain yhä uusien ajatusongelmien avautuminen mieleemme näyttämölle.

Esimerkiksi Subjektin ja Objektin kahtiajako ja vastakkaisuus muodostavat erityisen ongelman – ei niitä koskaan voi lopullisesti erottaa toisistaan. Ne itse asiassa elävät vain toistensa ehdoilla, ja aina niistä jokin määrä toisesta elää toisen sisällä. Esimerkiksi uudella ajalla kehittynyt empirismi perustuu Objektivaatioon, mistä johtuen empirismiin pohjautuva positivismi ei ole ihmistieteissä – Subjektin tutkimuksessa – mikään ihanteellinen tiedonhankintaohjeistus.

9.

Ja ongelmia, ongelmia, ongelmia kasautuu eteemme nopeasti, nopeasti, nopeasti. Objektivaation idealisoitumana numeerinen ajattelu ja ylimalkaan *kvantifikaatio* ovat sellainen yleiskäsitteellisen ajattelun muoto joka on vahvasti noitunut ymmärryksemme.

Ei suinkaan ole sattumaa että kaikesta luonnontieteellisestä edistyksestä huolimatta täydelliseen *numeromagiaan vihkiytynyt talousajattelija* on se uuden ajan jumala, joka määrää mitä ja miten paljon luonnontieteilijä saa tutkia. Raha-ajattelu, siis rahatalous, on uudella ajalla jatkuvasti kasvanut irti reaalityodellisuudesta, reaalityaloudesta, eikä mikään ole voinut tätä käsitteellistä harharetkeä estää.

Ajatelkaas sitä: siinä näemme nyt käytännössä mitä merkitsee kun yhä täsmällisimmin numeroin yritämme määritellä todellisuutta. Lopulta numerokäsitteet ottavat meiltä kokonaan vallan ja menevät menojaan. Sitä ei voisi uskoa todeksi. Ja kuitenkin juuri se nyt ympärillämme tapahtuu.

Kuka kertoisi meille että ei se ole todellista – että se kaikki tapahtuu vain omissa harhautuneissa käsitemaailmoissamme, itse itsellemme luomissamme ja historian ylläpitämässä käsitetodellisuuksissa? Että oikeassa todellisuudessa laadut ja määrät – kvaliteetit ja kvantiteetit – ovat ihan *eri kategorioita*, joiden välillä ei vallitse mitään keskinäissuhteita, kaikkein vähiten sellaista syysuhdetta, jonka me nyt kuvittelemme ja koemme niiden välillä vallitsevan.

Jos opetus numero yksi koski inhimillistä kieltä ja kuului: kieli ja ajattelu *eivät ole eri asioita* vaan yhtä ja samaa, tai siis toisin sanoen: kieli ja ajattelu ovat *yhteisöilmioitä*, ne erottavat yhteisöt toisistaan sitä varmemmin mitä paremmin kieli palvelee omaa pohjimmaista tarkoitustaan yhteisöllisyyden ja elämänmuodon ylläpitäjänä – niin opetus numero kaksi voisi kuulua vaikka: rahatalouden ja reaalityöelämän välillä ei vallitse *syysuhdetta*.

Tyly juttu, mutta niin se on. Kaikki rahatalousajattelijoiden numeeriseen eksaktiuteen pyrkivä "pätevöittäminen" on vain inhimillisen kielen ja ajattelun yhdyntyyppistä virheliikettä.

10.

Oikaisemista vaativia harhoja on valtavasti. Esimerkiksi käsitys että *individualismin* varassa selittyy kaikki. Individualismi on vain oman aikamme trendi, joka sokeuden asteelle kasvettuaan antaa oikeutuksen mm. liberalismille tai "yleismaailmallisille ihmisoikeuksille".

Ne, siis yksilönvapaudet ja -oikeudet, ovat oikeasti asioita jotka eivät voi toteutua mitenkään "yleismaailmallisesti" – se kaikki on vain käsiteabstraktiota, ikään kuin yksilön sijoittamista jonkinlaiseen ideaaliseen tyhjiöön. – Ihmisen oikeudet ja vapaudet voivat toteutua vain ihmisen *omassa* yhteisössä. Siinä ne joko toteutuvat tai eivät toteudu.

Yleisinhimillinen, yleismaailmallinen, ylihistoriallinen, jne – tällaisia käsitetodellisuuksia me nyt mielellämme luomme. Hyvin mielellämme, hyvin luomme. Mitä pätevämmiltä nämä käsiteluumukset saamme vaikuttamaan, sitä sokeampia meistä tulee havaitsemaan ja arvioimaan omaa aikalaisrationaalisuuttamme, jossa elätämme mammuttimittaluokan ajatusharjoja. Esimerkiksi sitä harhaa että maailman eri kulttuurit jotenkin automaattisesti sopeutuisivat toisiinsa eikä niiden törmäyksissä tapahtuisi muuta kuin kulttuurien rikastumista.

Esimerkiksi nuo yksilönvapaudet ja -oikeudet ovat asia joka ei voi toteutua missä kulttuurissa tai yhteisössä tahansa. Kulttuurit ja yhteisöt ovat erilaisia sen suhteen *miten sitova ote* yhteisövoimilla – siis sellaisilla kuin kieli ja ajattelu – on yksilöstä. Yhteisö on aina ensisijainen yksilöön nähden. Tämäkin on perusasia, jota emme nykyisen aikalaisjärkemme käsitteillä oikein hyvin pysty mieltämään. Olemme aika pahasti eksyksissä ja historiallisesti harhassa.

11.

Harhaa on kuvitelmamme että uudelle ajalle ominainen demokratia olisi vain muodollinen hallitusmuoto eikä sillä olisi *sisällöllisiä* ehtoja. – Demokratia on omat ehtonsa omaava *historiallinen ilmiö*.

Harhaa on kuvitelma että edustuksellinen demokratia olisi irrotettavissa kielellis-kulttuurisesta kansallisvaltiosta – kansallisvaltio yksilöidentiteetin yhteisöprojektiona on nimenomaan eurooppalaisen uuden ajan tuote, eikä nationalismia voida "isminä" heittää historian romukoppaan ellei ymmärretä että sen pesuveiden mukana menevät sitten lapsetkin, kuten demokratia ja yksilöoikeudet ja -vapaudet.

Harhaa on käsitys että ihmisen yhteisöominaisuudet ja yksilöominaisuudet olisivat sama asia – ne ovat aivan *eri kategorioita*, aivan kuten kvaliteetti ja kvantiteetti. Yhteisöominaisuudet ovat ihmislajin alkuperäisiä ominaisuuksia, yksilöominaisuudet – kuten kaikki yksilöllinen eriytyminen – ovat kulttuurievoluution tuote. Jokaisen kulttuurin jokaisella yksilöllä on aina oman psyykensä pohjarakenteena, eräänlaisena palautuspisteenä, oma kulttuurinsa ja yhteisönsä. *Jokaisen yksilöminuuden pohjalla on yhteisö*. Se on "kansan" pätevin määritelmä.

Yksilöllinen eriytyminen on kehitysominaisuus, mutta kuvittelemme että se on jotain joka voisi toteutua ilman sitä supportoivaa yhteisöä. Ei se voi. Yksilöllä on mahdollisuus kasvaa itsenäiseksi vain oman kulttuurinsa piirissä, ja vasta kun yksilö saavuttaa kasvussaan etäisyyttä omaan kulttuuriinsa, hän voi yrittää ymmärtää muita kulttuureja.

Vasta yksilöllinen eriytyminen ja aikuinen autonomia tuovat mukanaan tajun moniarvoisuudesta. Mutta sitähan me emme ymmärrä. Meillä on aivan totaalisen harhainen käsitys jonka mukaan moniarvoisuus ja monikulttuurisuus olisivat synonyymeja. Se on jonkinlainen käsitteiden – sanojen – ylittämätön sekaannus, siinä *täysin päinvastaiset* asiasisällöt, todelliset vastakohtat, ovat alkaneet käsitelodellisuudessa tarkoittaa yhtä ja samaa.

12.

Harhoja, harhoja. Niitä riittää. Kansalaiskeskustelumme on jokseenkin laidasta laitaan vain eräänlaista melskaamista käsitelharhoilla. Osa niistä on historiallisesti syntyneitä, syviä ja vakavia, kuten käsityksemme talouden numeroiden "eksaktista" pätevyyydestä. Se on suuren mittaluokan käsitelagiaa, nykyajan uutta maailmanuskontoa, *taloususkontoa*. Osa harhoista on rajoittuneempia, kuten esimerkiksi demokratiaa ja kansallisvaltiota koskevan historiallisen yhteyden kieltäminen. Se vie nationalismiin täydelliseen väärinymmärtämiseen.

Me yhdistämme nationalismiin natsismiin, vainoamme rasisteja ja "vihapuhujia". Se seikka tarvitsisi oman psykoanalyysinsa, sillä siinä on kyse lähinnä kollektiivisen syyllisyyden projisoinnista. Rasistijahti ja vihapuhevaino ovat oman aikamme noitaoikeudenkäyntiä. Nekin tarvitsisivat *kansallista psykoanalyysia*. Niin moni asia tarvitsisi. Mutta saamme vain sangollisen käsitelikavesiä niskaamme.

(Verkkolehti Uusi Suomi Puheenvuoro-blogi 10.7.2013)

Käsiterealismin paluu

1.

Jos kertomus ihmisen historiasta aloitettaisiin fraasilla "jo muinaiset kreikkalaiset...", sanoisin että oho, pitääkö sitä lähtea liikkeelle puolivälistä, noin keskeltä kaikkea? Näin vaikka varhainen kreikkalainen historioitsija Herodotos taisikin sanoa, ettei maailmassa tapahtunut ennen kreikkalaisia mitään.

Tapahtui kuitenkin, ja paljonkin. Esimerkiksi inhimillinen kieli oli kehittynyt. Sen kehitystä kuvataan akselilla tai askelilla *signaalit -- symptomit -- symbolit*, ja jos ensimmäisten primitiivisten äännähdysten ajatellaan olleen jonkinlaisia varoitushuudahduksia tai käskyjä, voitaisiin ehkä väittää, että *verbit* olivat ensimmäinen sanaluokka. "Alussa ei ollutkaan sana, vaan teko", todetaan Goethen "Faustissa". Siinäkin vähän liioitellaan, koska alussa ei ollut edes tekoa, vaan reaktio.

2.

Goethe puhui "*alkuilmioista*"¹⁾, eli siitä, että jos jotakin kohdetta katsotaan "läheltä ja tarkkaan", silloin saattaa havaitsija huomata jonkin ilmiölle olennaisen seikan, jonkin yksityiskohdan, alkuperäisen ja tärkeän piirteen, joka auttaa ymmärtämään ja selittää ilmiötä. Tätä "alkuilmiota" metsästi myös Goethen ihailija, 1900-luvun ehkä eniten kommentoitu tiedonfilosofi Ludwig Wittgenstein, jonka filosofia muodostui painimisesta kielen kaikkein hienopiirteisimpien yksityiskohtien kanssa. Wittgenstein sanoi, että nekin – kuten koko kieli – palautuu reaktioon.

Wittgensteinin tiedonfilosofia oli kielifilosofiaa. Wittgensteinin oppilas ja ystävä Stephen Toulmin kuvaa oppimestarinsa filosofointia näin: "Yleensä käy niin, että kun joku oppii ajamaan polkupyörällä, hän heti taidon saatuaan alkaa ajella yhä reippaammin ja yhä nopeammin – kokeilee kuinka kovaa pystyykään ajamaan. Mutta Wittgenstein teki aivan päinvastoin. Hän ikään kuin yritti ajaa mahdollisimman hitaasti ja yhä vain hitaammin, selvittääkseen siten yhä tarkemmin ja tarkemmin mistä ajamisessa oikein on kyse."

Wittgenstein pureutui ja paneutui yhä syvemmälle hahmon- ja käsitteenmuodostuksen alkuhämärään, tietoisuutemme, intentioiden viriämiin ja kielimuotojen syntyhetkiin, ja hänelle kehittyi aivan ilmiömäinen kyky eritellä kielen käyttötilanteiden tosiasiallista moninaisuutta. Nuoruudenfilosofiassaan hän tavoitteli varsin aksiomaattisella metodilla sitä tapaa, jolla maailma on "*tosiasioiden, ei olioiden kokonaisuus*", ja myöhäisfilosofiansa hän aloitti kumoamalla sen yhäkin yleisen väärinkäsityksen, että *yhdellä käsitteellä on tai sillä pitäisi olla yksi täsmällinen merkitys*.

3.

Voidaan mielestäni sanoa, että kaikki mitä Wittgenstein tiedonfilosofiassaan esitti perustui siihen että hän pyrki yhä lähemmäs kielen alkutekijöitä – hahmon- ja käsitteenmuodostuksen "alkuilmioita". Hänen kaikki ajatusliikkeensä pyrkivät siis aivan *tiettyyn suuntaan*.

Hän ei ollut edifioiva filosofi – kuten esimerkiksi Jaakko Hintikka väittää – eikä missään mielessä opillinen filosofi ²⁾ – hän ei juuri edes viitannut opillisiin todisteluihin viimeisiä, aivan erityisessä mielessä kirjoitettuja, G E Moorelle osoitettuja "Varmuutta" koskevia muistiinpanojaan lukuunottamatta. Silti hänen ajattelunsa oli aivan erinomaisen *holistista*, kokonaisnäkemystä muodostavaa.

Yliherkkyys yksityiskohdissa ja kokonaisvision holistisuus tekevät hänen filosofoinnistaan jokseenkin luoksepääsemätöntä, mitä hänen lukijansa ei tosin osaa tunnistaa. On sanottu että "Wittgensteinia on helppo lukea mutta vaikea ymmärtää". Se pitää aivan varmasti paikkansa.

Yhtenä viime vuosisadan viisaimmista ajattelijoista häntä on helppo kunnioittaa, ja sekin tietysti houkuttelee käyttämään hänen lauseitaan *aforismeina*. Kun poliitikot tarttuvat wittgensteinilaisiin sanontoihin omissa propaganda- ja palopuheissaan, siitä ei tiedä pitäisikö itkeä vai nauraa.

Meilläkin kuullaan eduskunnan puhujanpöntöstä pönäköitä "*mistä ei voi puhua, siitä on oltava vaiti*" -letkautuksia, samaten aina joskus joku mamselli jossain tv-keskustelussa saattaa puolustella pakkoruotsia lauseella "*kieleni rajat ovat maailmani rajoja*", ja yksi yleinen väärinymmärrys koskee niin sanottuja "*kielipelejä*", joiden katsotaan oikeuttavan relativismia ja sitä tietä kaikkien aatteellisten poppoiden omat "*totuudet*".

4.

Signaalit – symptomit – symbolit. Siinä puhekielen kehityksen kaava. Reaktioita seurasivat tuntemuksia ja myöhemmin tunteita ilmaisevat symptomit, mielihyvän tai pahan olon äänet. Symboleiden voidaan ajatella kehittyneen luonnonäänien matkimisen, onomatopoetian merkeissä. Myös kirjoitetun kielen merkit matkivat alkuvaiheissaan kuvanomaisesti luonnon kohteita. Ehkä hiekkaan jääneet jalanjäljet olivat ensimmäisiä kirjoitusmerkkejä.

Tuo kaikki kielellinen kehitys kuuluu lajimme varhaiseen kehityskuvaan – sitä tapahtui kaikkialla missä ihmisiä oli, ja luultavasti on myös niin, että kirjoitettu kielikin syntyi eri paikoissa suunnilleen samaan aikaan. Kirjoitustaito ilmestyi maailmaan ikään kuin itsesytytyksellä, kulttuurievolutiivisena emergenssinä, kun laji oli siihen kypsä. Niin sanottu välittymisteoria ei kuulemma ole totta.

Mistä kertoo se, että ihmiset eri paikoissa maapalloa alkoivat harjoittaa kirjoitustaitoa samaan aikaan? Käsittääkseni se – kun asiaa miettii läheltä ja tarkkaan – kertoo jotain olennaista siitä minkäluonteista inhimillinen kehitys on.

Ihminen on lajityypillisesti sosiaalinen laumaolento. Jopa niin, että inhimillinen kehitys koskee lajia ja yhteisöjä, ei yksityisiä yksittäisiä yksilöitä. Lajityypillisesti sosiaalisena olentona ihminen on selviytynyt ja selviytyy – jos yleensä selviytyy – olemassaolontaistelusta vain lajina ja yhteisöinä, ei yksilöinä. Individualistinen ihmiskuvamme on suurta harhaa.

5.

Ensimmäinen ”sanaluokka” olivat *verbit* – toimintaa ja tekemistä merkitsevät signaaliäänet. Jos primitiivistä kieltä voitaisiin katsoa läheltä ja tarkkaan, saattaisimme havaita, etteivät sen "sanat" ehkä jakaudu samanlaisiin sanaluokkalokeroihin kuin oman kielemme kaikki sanat. Luultavasti alkuperäiset sanaluokat olivat jotain aivan muuta kuin mitä ne ovat omassa "kehittyneessä" kielessämme.

Hahmon- ja käsitteenmuodostuksellisessa alkuhämärässä kohde vasta alkaa erottua taustasta ja mielen avaruuteen alkaa muodostua *lokatiivia perusjäsennyksiä*, joiden luoma tila – suhde toisiinsa – joskus hyvin paljon myöhemmin luo ne lokerot joihin kehittyvät käsitteet ja sanat asettuvat.

Yritys ymmärtää inhimillisen kielen yleisiä alkeismuotoja koettelee eläytymiskykyämme. Ainoa varsinainen "apuneuvo" näille eläytymisharjoituksille löytyy omasta lapsuudestamme, omasta menneisyydestämme, jossa voimme kuvitella kielen myös omassa varhaisessa kehitysvaiheessamme syntyneen ja omanneen joitakin tyypillisiä ominaisuuksia. Tosin tässäkin törmäämme muistimme rajoihin, ja meidän on jatkettava mielikuvituksemme varassa sinne minne muisti ei enää kannaa.

6.

Luulen, että jonkinlainen jako subjektiin ja predikaattiin, tekijään ja tekemiseen, kohteeseen ja määreeseen, oloon ja ominaisuuteen, on alkuperäinen sanaluokkajako. Predikaatilla on aluksi ollut niin verbin kuin attribuutin ominaisuudet. Esimerkiksi alussa mainittujen antiikin kreikkalaisten miellemaailma – heidän tajuntansa, ajattelunsa – muodostui jonkinlaisista *pysäytyskuvan* kaltaisista hahmoista, joissa olioilla ja niiden ominaisuuksilla ei vielä ollut sellaista selvää toisistaan erottumisen ominaisuutta joka meille on itsestäänselvä.

Kreikkalaisille todellisen ajatusongelman muodosti se, että kun kaksi esinettä asetettiin rinnakkain, esine A oli pieni ja esine B suuri, mutta kun sama esine B vietiin esineen C rinnalle, silloin B olikin pieni ja C suuri. Kuinka sama B voi olla sekä suuri että pieni? Tämä kysymys ratkesi ideaopin pohjalta siten, että esineessä B täytyi olla sekä suuruuden että pienuuden idea. A:n rinnalla näyttäytyi B:n suuruus, C:n rinnalla sen pienuus.

Voimme kuvitella, ettei tällaisessa pysäytyskuvien varaan rakennetussa miellemaailmassa voi esiintyä esim. dynaamista ajantajua. Sensijaan siinä korostuivat staattiset tekijät ja voimat, jollaiset saivat ilmennyksensä myös arkkitehtuurissa, esimerkiksi noissa kreikkalaisten rakentamisissa, kantavia voimia kuten pilareita ja kapiteeleja korostavissa temppeleissä. Filosofit Herakleitoskaan ei tosiasiallisesti sanonut mitään niin yleisdynaamista kuin "*Kaikki virtaa*". Hän esitti yksittäisiä elävännäköisiä pysäytyskuvia virranpyörteistä ja totesi: "*Koskaan et astu kahta kertaa samaan virtaan*." Huomatkaa ero.

Aristotelesta pidetään syllogismilogiikkansa vuoksi logiikan oppi-isänä. Mutta silloin unohdetaan, ettei hänen päättelyissään ollut dynaamista draivia. Dynaaminen päättely – asioiden johtaminen ja johtuminen toisistaan – astui logiikan kuvaan vasta eurooppalaisella uudella ajalla, mm. Leibnizin vaikutuksesta. Hän oli se henkilö jonka ajattelussa ulkomaailma sielutettiin johdonmukaisesti. Koko uudelle ajalle ominainen ”tieto” perustui ruumiintuntojen ulkoistuksiin – sellainen on esimerkiksi fysiikassa avainrooliin asettuva ”voiman” käsite.

7.

Renessanssimaalari Rafaellon kuuluisassa taulussa "Ateenan koulu" kävelevät Platon ja Aristoteles rinnakkain katsojaa kohti, ja Platon viittaa kädellään taivaaseen, tarkoittaen eleellään mitä ilmeisimmin sitä, että "ideat" ovat kotoisin jumalmaailmasta ja sijoittuvat ihmisten päiden yläpuolelle, kun taas Aristoteles painaa kämmentään maata kohti sen merkiksi, että ideoilla on niin sanotusti jalat tukevasti maassa.

Voidaan nähdä että näiden kahden välillä kulkee jokin antiikin ajattelun rajalinja. Platonin "ideat" ovat vielä kuvanomaisia – *mielikuvanomaisia* – Aristoteles sen sijaan on jo astunut "*kielikuvien*", kielen ja sen käsitteistöjen maailmaan. Aristoteelinen perinne oli se joka vaikutti yhä Euroopan vaipussa reilut puoli vuosituhatta myöhemmin noin tuhanneksi vuodeksi keskiajan "pimeyteen".

8.

Jos antiikin maailmassa "kiinteitä" olivat olleet mielikuvat, keskiajalla kiinteitä olivat pyhillä sanoilla muotoillut opit. Raamattu toimi kaiken selityksen viimeisenä päätepisteenä, ja jos maailmassa oli ongelmia, ne ratkaistiin palauttamalla asiat raamatuntulkinnalliseen yhteyteen.

Kieli muuttui merkilliseksi *käsitteikiinteytyneeksi* dogmaksi, johon sovitettiin kaikki mitä pysähtyneeseen hengentilaan vajonnut keskiaikainen mieli pystyi ilmiönä käsittelemään. Raamattu oli jotain ihmistä suurempaa ja ikuista, ihminen jäi nöyräksi kasvottomaksi tottelijaksi, Jumalan suuren suunnitelman toteuttajaksi.

Keskiajan oppineet kävivät lakkaamatonta väittelyä yleiskäsitteistä, niin sanotuista *universaaleista*. Siis esimerkiksi sellaisista "lajinimikkeistä" kuin vaikkapa koira tai kissa. Väittely koski sitä onko "koira" todellinen, reaalisesti olemassaoleva asia – "*todellinen olemus*" – vai onko se pelkkä käsite, sana, joka tarkoitti jotakin mikä oli olemassa vain käsitteenä ja merkityksenä.

"*Realistit*" esittivät että yleisnimet tai -käsitteet ovat todellisia, ne ovat yhtä todellisia ja siis olemassa samassa mielessä kuin yksittäinen koirakin. "*Nominalistit*" – joita realistit siis saattoivat mahdollisesti pitää todellisuudesta vieraantuneina haihattelijoina – taas katsoivat, että yleiskäsitteet ovat vain ajatustyökaluja, eivät todellisia olioita.

9.

Meillä on suuri houkutus naureskella näille keskiaikaisille pätkäilyille, mutta niissä oli kuitenkin kyse eurooppalaisen ajatushistorian ehkä tärkeimmistä tiedonfilosofisista kysymyksistä. Vaikka pitkässä juoksussa nominalismi voitti käsiterealismin, ei pidä kuvitella, että yleiskäsitteisiin liittyvät tiedonfilosofiset ongelmat olisi jo ratkaistu. Ne eivät ole.

Ajatelkaapa vaikkapa sellaisia käsitteitä kuin "*alku*" ja "*loppu*" – kuka uskaltaa sanoa, onko todellisuuden aika-avaruusjatkumossa alkuja ja loppuja? Esimerkiksi leikatessamme käsitesaksillamme todellisuudesta jonkin "*ilmiön*" tarkastellaksemme sitä läheltä ja tarkasti – siis niin sanotusti tieteellisen tarkasti – ovatko leikkaamisessa käytetyt käsitesakset omien korviemme välissä, vai onko todellisuudessa todellakin esimerkiksi "alkuja" ja "loppuja"?

Eurooppalaisella uudella ajalla syntyivät erityistieteet. Niistä kukin kehitti omat suurensa ja mittayksikkönsä. Niiden avulla olemme saaneet maailmasta tosietoa, joka on mahdollistanut todellisuudenhallintaa. Niin pätevää kuin tieteellinen tieto onkin, tuskin kukaan meistä silti uskoo että "todellisuus" *oikeasti* ja todellakin jakautuu esim. fysiikkaan ja kemiaan, biologiaan ja psykologiaan, jne.

Tieteet ovat eräänlaisia oman aikamme ja ajattelumme lokeroita, meille ominaisia ideaisia järkijäsennyksiä. Ne sijoittuvat omien korviemme väliin. Niihin on päädytty pitkän ajatushistoriallisen kehitysprosessin lopputulemana, prosessin, jossa mikään ei ole ollut turhaa, eikä siinä mielessä myöskään "oikeaa" tai "väärää".

10.

Fenomenologiaksi kutsutaan sitä tiedonfilosofian suuntausta, joka tekee kysymyksiä käsitetodellisuuden ja reaali maailman suhteista. Siinä käsitellään kielen ja ajattelun yhteenkeytyemisen ja käsiterealismin ongelmia, ja sen hyviä edustajia ovat olleet esimerkiksi sellaiset ajattelijat kuin Husserl, Heidegger, Derrida, Foucault – ja jossain mielessä myös mainittu Wittgenstein.

Näinä päivinä tuntuu siltä kuin kehityksen pyörä olisi tehnyt täyden ympyrän ja palaisimme jälleen ajattelumme alkukantaisimpien ominaisuuksien tasolle. Me elämme mitä ilmeisimmin jonkinlaisen syvän henkisen taantuman aikoja. Me esimerkiksi pohdimme parhaillaan kiivaasti kysymystä onko "*neekeri*" todellinen olio. Keskiaikainen käsiterealismin on palannut ajatteluamme. Se on tapahtunut laajalla rintamalla. Nuori sukupolvi tunnustaa ja harrastaa Wikipedia-sanakirjatietoa yhtä hartaasti kuin keskiajan skolastikot raamatuntulkintaa.³⁾

Erityistieteemme ovat kokeneet pirstoutumiskehitystä, jonka seurauksena ne ovat sisäisesti jakautuneet osa-alueiksi, jotka edelleen ovat pilkkoutuneet koulukunniksi ja oppisuunniksi. Tämän tieteensisäisen kehityksen lopputulemana elämme nyt eräänlaisessa "*ismien*" maailmassa, jossa kaikki valistunutkin ja "tieteellinen" keskustelumme on muuttumassa korostetulla tavalla "opilliseksi".

"Opillista" totuudellisuutta tunnetaan nykyään jo sen seurauksena, että jokin asia puitteistetaan jonkin erityisen ismin käsiteläisessä. Tämä *opillisten totuuksien julistaminen* on todellakin *aivan eri suuntaan* tapahtuva ajatusliike kuin mitä Wittgensteinin filosofointi oli. Kertoo jotain poliitikkojen häikäilemättömyydestä, kun he ovat valmiita vetämään jopa Wittgensteinin demagogiansa vipuvarreksi.

(*Verkkolehti Uusi Suomi Puheenvuoro-blogi 6.1.2013*)

¹⁾ "Urphenomenon", alkuilmiö – goethelaisittain, spenglerilaisittain, wittgensteinilaisittain. Läheltä ja tarkkaan havainnoitu ja poimittu yksityiskohta, joka lahjoittaa – määrää – kokonaisuymmärryksen.

Ennen kuin se havaitaan, kokonaisuus ei jäsenny kokonaisuutena ja omiin puitteisiinsa. Jos se puuttuu kokonaisuudesta, kokonaisuus ei toimi. Kun se lisätään – kuten esimerkiksi kirjoittajan ja elokuvantekijän on mahdollista töissään tehdä – kaikki naksahda kuin ihmeen vaikutuksesta paikoilleen.

Myös toiminnallisesti elämän "pyörteissä" – jokin alku, "synty", on niilläkin. Ja jos se hyvin resonoi, kohta aallot nousevat ja myrsky pauhaa.

²⁾ Itse en näe että Wittgenstein olisi ”opillisesti” määriteltävissä. Yritykset asettaa hänet paikoilleen johonkin filosofian perinteen jatkumoon muuttuvat helposti sekä älylliseksi epärehellisyudeksi että henkilöä koskevaksi epäoikeudenmukaisuudeksi.

Samanlainen erehdys voi tuki tapahtua toiseenkin suuntaan: filosofin ihannoiminen ihmisenä voi johtaa ajattelun yleisinhimillisen ja yleispätevän osan kadottamiseen. Wittgensteinin varsin "karismaattinen" persoonallisuus on kyllä houkutelut paljon henkilöpalvontaa ympärilleen.

Filosofin tuomitseminen ihmisenä on samanlainen ajatusvirhe kuin hänen ihannoimisensakin. Ajattelun holistinen koherenssi on ajattelua, ei lihaa ja verta, niin vaikeaa tai mahdotontakin kuin näitä käytännössä on erottaa toisistaan. Vähintäänkin puhtauden ideaa siihen tarvitaan.

³⁾ Kansalaiskeskusteluissa kovasti muodissa oleva ”käsitteiden täsmentäminen” – siis se että nykyisin uskotaan asioiden kirkastuvan käsitelmäärittelyjen myötä – on todellakin jokin oman aikamme ajattelusairaus. Se on ikään kuin kaikkein pisimmälle pirstoutunutta tiedonalojen hienojakoa – silloin "ismeistäkin" on jo ajettu ohi ja on alettu uskoa siihen että kun yhdelle käsitteelle määritellään toisten käsitteiden avulla yksi määrätty sisältö, kaikki selviää.

Mikään ei voisi olla harhaisempaa. Wittgensteinilaisittain sanoisin näin: mikään ei voisi olla enää enemmän väärään suuntaan menevää ajatusliikettä.

Näitä asioita ei enää nykyinen Wikipedia-tietosanatietoa "totuudellisena" omaksuva sukupolvi tajua. Ajattelukoherenssit ovat ilmeisen ylivoimaisia hallittaviksi. Mitä kukaan voisi tehdä? Jopa filosofian opiskelijat ovat nykyisin yhä kykenemättömämpiä omaksuma holistisia kokonaisuuksia – nyt pärjätään teräväpäisellä irtotiedon välkyttelyllä ja väärinymmärretyllä ”logiikan” pätevyydellä. Siihen rinnalle tulee nyt jokin ulkoisen efektin korostaminen – filosofin keltaiset kengät, yritysmaailman konsulteille ominainen etologinen draivi, esteetikoille ominainen nukkavieru oloisuus, jne.